

Copyright © Iulian Apostu

Copyright © TRITONIC 2015 pentru ediția prezentă.

Toate drepturile rezervate, inclusiv dreptul de a reproduce fragmente din carte.

TRITONIC

Str. Coacăzilor nr. 5, București

e-mail: editura@triton.ro

www.triton.ro

Tritonic București apare la poziția 18 în lista cu Edituri de prestigiu recunoscut în domeniul științelor sociale (lista A2) (CNATDCU):
http://www.cnatdco.ro/wp-content/uploads/2011/11/A2_Panel41.xls

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

APOSTU, IULIAN

Metodica predării științelor sociale / Iulian Apostu

Tritonic, 2015

ISBN: 978-606-749-098-5

Coperta: ALEXANDRA BARDAN

Redactor: BOGDAN HRIB

Tehnoredactor: DAN MUȘA

Comanda nr. 86 / decembrie 2015

Bun de tipar: decembrie 2015

Tipărit în România

Orice reproducere, totală sau parțială, a acestei lucrări, fără acordul scris al editorului, este strict interzisă și se pedepsește conform Legii dreptului de autor.

Iulian Apostu

METODICA PREDĂRII ȘTIINȚELOR SOCIALE

t...
TRITONIC

Cuprins

Introducere	9
1. Factorul uman și procesul educației	11
1.1. Cadrul didactic 11	
1.1.1. Pregătire profesională	13
1.1.2. Atitudine pedagogică	16
1.1.3. Formarea profesională continuă a cadrelor didactice	24
1.2. Elevul	27
1.2.1. Obiect și subiect al educației	27
1.2.2. Funcția de socializare – de la educația primară la educația instituțională	28
1.2.3. Particularități psiho-fizice ale tinerilor	36
1.2.4. Fișa de caracterizare psihopedagogică	43
2. Procesul de învățământ	49
2.1. Predarea	49
2.2. Învățarea	52
2.3. Evaluarea	54
3. Principii, strategii și metode didactice	57
3.1. Principiile didactice	58
3.2. Metode de învățământ	61
3.2.1. Metoda expunerii	62

Respect	3.2.2. Metoda conversației	65	7.1. Programa școlară	122
	3.2.3. Demonstrația	68	7.2. Obiective operaționale	122
	3.2.4. Exercițiul	71	7.3. Unitatea de învățare – aspecte practice de proiectare	124
	3.2.5. Observarea	72	7.4. Planificarea calendaristică – proiectare didactică	127
	3.2.6. Experimentul	73	7.5. Planul de lecție	130
	3.2.7. Studiul de caz	74		
	3.2.8. Metoda jocului de rol	76	Concluzii	137
	3.2.9. Metoda problematizării	79	Dicționar	141
	3.2.10. Metoda brainstorming-ului sau asaltul de idei	81	Anexe	145
	3.2.11. Metoda dezbaterii	82	Bibliografie	181
	3.2.12. Metoda lecturii	84		
4. Mijloace didactice		87		
	4.1. Manualul	87		
	4.2. Elemente multimedia de instruire	92		
5. Tipuri de lecție		95		
	5.1. Lecția mixtă	96		
	5.2. Lecția de predare a noilor cunoștințe	97		
	5.3. Lecția de fixare și consolidare a cunoștințelor	98		
	5.4. Lecția de recapitulare, sistematizare și sinteză a cunoștințelor	98		
	5.5. Lecția de formare a priceperilor și deprinderilor (exercițiile)	99		
6. Docimologie. Aspecte importante ale finalității educației		101		
	6.1. Evaluarea – aspecte generale	102		
	6.2. Funcțiile evaluării	104		
	6.3. Tipuri și strategii de evaluare	105		
	6.4. Tehnici de notare	116		
	6.5. Notarea subiectivă: surse de distorsiuni	118		
7. Proiectarea didactică		121		

Introducere

O analiză atentă a programelor școlare ale disciplinelor socio-umane ne evidențiază faptul că profesorii acestor discipline nu pot fi limitați la simple cadre didactice care transmit o anumită sumă de informații din domeniul lor de specialitate. Prin structura lor, disciplinele socio-umane continuă procesul integrării sociale prin pregătirea tinerilor pentru a cunoaște și mai bine societatea și procesele sociale.

Actualul curriculum pentru disciplinele socio-umane este în concordanță cu obiectivele sistemelor educaționale și de formare profesională din Europa, ratificat de Consiliul Europei (Barcelona, 2002) și cu Declarația Miniștrilor Europeni ai Educației și Formării Profesionale și a Comisiei Europene, adoptată la Copenhaga, 29-30 noiembrie 2002, privind întărirea cooperării europene în domeniul formării profesionale.

Conform idealurilor educaționale în ceea ce privește finalitățile învățământului, Ministerul Educației a argumentat nevoia formării tinerilor prin materii specifice științelor sociale pentru a construi un sistem propriu de valori prin cunoașterea și raportarea la valorile sociale. Așadar, rolul acestor discipline este acela de a releva și mai bine contextul social, mediile culturale și procesele sociale. Tinerii sunt stimulați să analizeze punctual tradițiile, cultura, fenomenele sociale și să-și construiască singuri sistemul de valori la care să se raporteze.

De asemenea, în programa școlară pentru sociologie se precizează că unul dintre scopurile pentru care este studiată această disciplină derivă din nevoia tinerilor de a înțelege organizarea și funcționarea societății, să internalizeze valorile democrației, fapt care le va permite o inserție activă și responsabilă în viața socială.

Distribuite pe patru dimensiuni (explicativ-informativă, normativă, interogativ-reflexivă și practică), disciplinele socio-umane construiesc în tineri nu doar un volum de idei teoretice specifice ci și caractere morale, oameni adaptați normelor sociale cu capacități de analiză și autoanaliză și aceia de a pune în practică informațiile specifice acestui domeniu.

Aplicarea cunoștințelor obținute în urma studierii acestor discipline au ca obiectiv dezvoltarea capacității tinerilor de a crește capacitatea de analiză și de rezolvare a diferitelor situații-problemă, de a crește capacitatea de cooperare în acest proces, de a dezvolta comportamente sociale active și responsabile și de a participa concret în a lua decizii și a rezolva probleme în comunitate.

Am putea concluziona spunând că, dacă în cazul altor discipline, scopurile științifice și educaționale țin de a construi abilități în domenii precum matematica, fizica, biologia, chimia etc. în cazul științelor sociale tineri sunt în primul rând pregătiți pentru societate. O primă orientare este cea personală în care tinerii înțeleg mai bine societatea, analizează procesul social, pot anticipa tendințe, înțeleg diversitatea și devini activi social. Din perspectiva orientării generale, societatea este cea care cere tineri activi, bine pregătiți și cu o capacitate mare de adaptare, de coeziune, de oameni activi și capabili de decizii iar toate acestea sunt valori construite și insuflate prin disciplinele predate în domeniul științelor sociale.

1. Factorul uman și procesul educației

Sistemul de învățământ este un ansamblu organizat de elemente (umane și materiale), de practici și de instituții, concretizat într-un construct teoretic și o acțiune practică. Între componente sale se stabilesc, ca în cadrul oricărui sistem, relații, schimburi permanente care duc la buna funcționare a sistemului, la persistența și evoluția sa în timp. Avem în vedere aici, două tipuri de relații: pe de o parte între factorul uman și elementele materiale de care dispune și pe care le utilizează în întreaga sa activitate din cadrul sistemului de învățământ, iar pe de altă parte, între indivizii prinși în sistem. În cazul primului tip de relații, chestiunea este relativ simplă: acțiune unidirecțională cu efecte anticipate, așteptate, realizate. În cazul celui de-al doilea tip, unde indivizii interacționează între ei, situația se complică, iar aceasta în principal datorită complexității naturii umane. Chiar dacă rolurile de cadru didactic și de elev sunt bine stabilite, cunoscute și îndeplinite, nu putem să neglijăm în discuție specificitatea ființei umane, variabilitatea personalităților și imprevizibilitatea acțiunilor lor. De aceea, orice abordare a sistemului de învățământ nu poate fi realizată fără invocarea specificității naturii umane, a subiectivității care poate interveni și a rolului pe care individualismul îl joacă în atât de complexul sistem social și la al cărui ordine veghează sistemul de învățământ.

Dintr-o altă perspectivă, a constructivismului, una dintre marile polemici cu privire la concepția asupra dezvoltării cognitive o reprezintă polemica dintre doi mari specialiști ai educației – Piaget și Vigotski. Piaget a susținut tot în teoriile sale faptul că dezvoltarea este o construcție internă a individului, construcție care are la bază interacțiunea firească a omului cu obiectele și fenomenele sociale. Din cealaltă perspectivă, Vigotski a considerat că dezvoltarea este o expresie a interacțiunii sociale, așadar, construcția cognitivă a persoanei se realizează în contexte interactive. El nu exclude total opinia lui Piaget deoarece acceptă și teoria acestuia din urmă însă, într-o manieră inversată – dezvoltarea cognitivă este rezultatul unei duble formări, externă și internă, pornind de la social către individual și nu invers. (Dorina Sălăvăstru, 2004, 46 – 47)

Pornind de la această polemică, procesul de învățământ trebuie înțeles într-un context social generalizat, însă într-un context în care, nu doar învățătorul și elevul rămân singuri ci într-unul în care participarea familiei este bine susținută. Educația instituțională nu a exclus niciodată familia. Ea a fost mereu chemată spre a fi un partener în acest proces instituțional. Din perspectivă inversă, însă, există o tendință a unor părinți de a plasa instituționalului în totalitate responsabilitățile educației.

Oricare i-au fost obiectivele, structura și funcționarea de-a lungul timpului, orice sistem de învățământ a situat factorul uman în două ipostaze: de „educator” și de „educat”. Între acestea au existat întotdeauna relații bilaterale pe care le pot explica împreună psihologia, științele educației și sociologia. Reciprocitatea acțiunilor între cadrul didactic și elev, colaborarea dintre aceștia pe diverse planuri nu poate avea ca rezultat decât transformarea primului dintre aceștia în adevărat „institutor” de cunoștințe și valori morale, iar al celui de-al doilea în agent activ al societății în care trăiește.

1.1. Cadrul didactic

Deși este înțeles de multe ori ca un specialist cu competențe pedagogice, dinamica a ceea ce înseamnă cadru didactic nu se limitează doar la zona de specialitate și posibilitatea lui legală de a preda anumite materii. Calitatea de cadru didactic ar putea fi privită înainte de toate ca o misiune. Profesorul continuă socializarea începută în mediile familiale, are rolul de a corecta micile deficiențe, acolo unde socializarea primară a avut anumite sincopate și, de asemenea, are rolul de stimula comportamente morale, sociale, de a construi tineri bine pregătiți care să poată fi de folos comunității. Din această perspectivă am putea privi activitatea didactică ca o misiune socială, cadrul didactic fiind legătura dintre familie și societate. Desigur, un act didactic de calitate presupune o bună pregătire de specialitate, presupune însușirea unor calități pedagogice și o permanentă actualizare a informațiilor și strategiilor de predare. Presupune, de asemenea, un bun exemplu personal, răbdare, persuasiune și o atitudine dedicată slujirii pedagogice.

1.1.1. Pregătire profesională

Profesiunea intelectuală a fost asociată întotdeauna unui status ridicat care i-a evidențiat importanța în toate domeniile vieții sociale. Cu atât mai mult, statutul de profesor deținut de o persoană a imprimat un respect deosebit, tocmai prin valoarea covârșitoare pe care o presupune finalitatea educațională, aceea de a forma indivizi și a-i califica în diferitele domenii socio-profesionale.

Variatatea situațiilor cu care se confruntă profesorul, cerințele neprevăzute ale unor împrejurări, evoluția continuă a contextului

educativ, precum și acțiunea tuturor factorilor coparticipanți în procesul educativ, plasează profesorul într-un permanent efort de adaptare și atingere a standardelor prevăzute de obiectivele educaționale. Din această perspectivă, dimensiunea pregătirii profesionale a cadrelor didactice, trebuie privită din dublă perspectivă: pe de o parte, ca sumă teoretică și practică a informațiilor din domeniul de specialitate, iar pe de altă parte ca mod de aplicare sau manifestare pedagogică în direcția elevului. Performanța pedagogică presupune, astfel, o simbioză între pregătirea din domeniul de specialitate și însușirea teoriilor pedagogice. Persoana calificată pentru a fi profesor va avea calitatea unui cercetător al domeniului în slujba căruia se află, un specialist în continuă perfecționare pedagogică, un educator competent, capabil să-l aducă și pe elev în interiorul domeniului cercetat. Dintr-o altă perspectivă, stilurile și strategiile pedagogice sunt într-o continuă adaptare. Elaborarea strategiilor Bologna a stimulat întregul sistem didactic să se adapteze spre o și mai mare deschidere în procesul de interacțiune dintre cadrul didactic și elev.

Natura calificării didactice poate fi evaluată și autoevaluată printr-o permanentă raportare la criteriile de performanță pedagogică, precum: atitudine, capacitate, comportament, adaptabilitate, competență și potențial.

Conștientizarea rolului social al cadrului didactic va solicita profesorul la o permanentă perfecționare și autoevaluare în vederea îndeplinirii cu succes a tuturor obiectivelor didactice. El este cel care continuă acțiunile familiei în ceea ce privește procesul de educație și integrare socială, este cel care dă tonus societăților viitoare printr-o educație solidă, sănătoasă, bine adaptată mediului social din care tinerele generații fac parte. Cadrul didactic este chemat să răspundă la nevoile pe care societatea le are, atât din perspectiva comportamentelor etice dar și din cea a profesionalizării în domeniile pe care piața forței de muncă le solicită.

După parcurgerea stadiilor de formare inițială (specializarea în instituțiile din domeniu, cursurile cu profil pedagogic), formarea pedagogică nu poate fi considerată încheiată, ci aflată într-o continuă adaptare și perfecționare. Acest tip de predare include acțiuni:

- obligatorii – cu efect în statutul profesional, prin dobândirea gradelor didactice (definitivat, gradul II, gradul I)
- neobligatorii – care antrenează persoanele interesate pentru perfecționare, în afara cadrului obligatoriu (comisii metodice, consfătuiri pedagogice, seminarii, simpozioane, sesiuni de comunicări științifice, cursuri de master etc.)

Obiectivele acestor specializări urmăresc actualizarea informațiilor de bază din domeniul specialității, însușirea unor elemente de noutate, completarea competenței profesionale, aprofundarea unor domenii de cunoaștere, asigurarea schimbului de experiență (Albulescu Ion, Albulescu Mirela, 2000, p. 162 – 164).

Profesorul îndeplinește un rol deosebit de important în societate deoarece asigură pregătirea și formarea personalității tinerelor generații și pregătirea lor profesională în cadrul instituțiilor de învățământ, strâns legate de viață, de activitatea socio-profesională, morală și cetățenească. El realizează cel mai important „produs” al societății: omul instruit și integrat în structurile sociale și profesionale, în baza aptitudinilor și capacităților de care dă dovadă și care sunt descoperite și cultivate în cadrul procesului de învățământ de către pedagog. Și pentru ca profesorul să poată realiza cu succes obiectivele instructiv-educative, pentru a se manifesta ca un adevărat profesionist, el trebuie să dețină, pe lângă pregătirea didactică și de specialitate, și alte resurse care să întregască complexitatea pedagogică de manifestare. Pentru asigurarea acestor resurse, profesorul va trebui să demonstreze o cât mai bogată cultură generală, cu atât mai mult în domeniile științelor sociale unde, prin natura disciplinelor, informațiile sunt plasate pe un larg spectru social.

Cultura generală devine, astfel, o posibilitate de formare și influențare a dezvoltării culturii generale a tinerilor. Această pregătire vastă, dincolo de domeniul de specialitate, devine o componentă importantă a dimensiunii pedagogice care îi oferă cadrului didactic o capacitate personală deosebită de a acționa în mod selectiv, adecvat, simplu, dinamic, creativ și eficient pentru a asigura reușita actului educațional în cele mai variate ipostaze educaționale. (Ioan Bontaș, 1994, pag. 261)

Profesia didactică presupune îmbinarea celor două competențe: competența profesională, concretizată într-o bună pregătire teoretică tehnică și pedagogică și competența de a dezvolta bune relații cu „beneficiarii” – elevi, părinți și comunitate.

1.1.2. Atitudine pedagogică

Atitudinea pedagogică vizează exprimarea, exteriorizarea practică a aptitudinilor didactice în totalitatea lor. Ea urmărește aplicarea practică a tuturor principiilor pedagogice, psihologice și tehnice de care dispune un profesor în vederea atingerii, în condiții optime, a scopurilor educației.

Unul dintre stereotipurile cele mai des întâlnite în profesia didactică este acela de a considera că, pentru a fi un profesor bun este suficientă buna cunoaștere a domeniului de specialitate. Întâlnit, în primul rând la tineri sau la cei care evaluează general statusul cadrului didactic, stereotipul uită să evalueze tocmai „ingredientul” de bază a calității didactice – atitudinea pedagogică. Un răspuns prompt la o astfel de abordare îl oferă sociologul elvețian Ph. Perrenoud care spune că „putem să ne imaginăm că un individ inteligent știe tot atâtea biologie, anatomie, fiziologie, patologie etc. cât un medic. Totuși el este incapabil să pună un diagnostic și să trateze un bolnav. Aceasta se datorează faptului că nu dispune de schemele

de gândire, de decizie și de acțiune care să-i permită să *orchestreză în timp real* acest ansamblu de cunoștințe. Respectivul scheme se câștigă într-un proces de formare sistematică, atât teoretică, dar mai ales practică, în clinică.” (Perrenoud, 1996 apud Emil Păun, Romiță Iucu, 2008, p. 726)

Îndeplinirea corectă a acestei profesii presupune îmbinarea a patru componente specifice, și anume:

- competența profesională – existența unei culturi temeinice din domeniul de specialitate, capacitatea de a realiza conexiuni între idei, de a rula cu ușurință informațiile științifice pentru un grad crescut de înțelegere.
- capacitatea unor raporturi bune cu ierarhia superioară dar și cu colegii de catedră. Armonia din cancelarie conduce, în primul rând la o bună conlucrare în strategiile pedagogice. Conlucrarea dintre cadrele didactice pentru creșterea performanței școlare contează foarte mult în procesul educației. Dirigintele poate oferi informații despre particularitățile psiho-sociale ale elevilor săi, alți profesori pot observa anumite inclinații, anumite strategii care stimulează o anumită categorie de elevi, așadar, colaborarea cadrelor didactice devine în sine un proces important pentru activitatea pedagogică.
- adaptarea metodologică la prevederile pedagogice stabilite. Creșterea nivelului de pregătire școlară presupune atingerea anumitor indicatori de performanță. În acest sens, strategiile stabilite în consilii, recomandările europene în ceea ce privește procesul educației sunt direcții la care cadrele didactice sunt chemate să se adapteze. Aceste noi strategii au la bază conștientizarea rolului educației. Cu conștiința rolului pe care îl are profesorul, căutarea de noi strategii educative, adaptarea la nou și impunerea sau autoimpunerea unor

Respect pe standarde din ce în ce mai ridicate sunt menite să asigure succesul școlar dar și cel al cadrului didactic.

- competența unei bune relații cu elevii și părinții acestora. Trebuie să înțelegem că elevii sunt parte din anumite sisteme: un sistem familial, un sistem al culturii din care face parte și în care a fost socializat și crescut și un altul, al categoriei sale de vârstă. A face abstracție de aceste amprente culturale, de particularitățile sale poate fi considerat un risc pedagogic cu impact direct asupra calității educației și a integrării sociale a elevilor. De asemenea, excluderea familiei din acest parteneriat cu școala ar fi, de asemenea, o greșeală. Familia poate fi un excelent suport psihologic pentru tânăr și, în același timp, o resursă pentru profesor. De aceea, comunicarea cu familia, activarea ei în procesul educației instituționale prin diferite forme de intervenție (ajutor la teme, susținerea psihologică a copiilor, evidențierea anumitor particularități care pot influența procesul educației etc.) sunt elemente extrem de importante în succesul școlar.

Dincolo de aspectul pregătirii profesionale, de spațiul rigid al teoriilor științifice, procesul de învățământ este și un proces bilateral care presupune capacități relaționale și abilități educaționale fără de care nu am putea vorbi de învățământ eficient. De aceea putem spune că procesul de învățământ nu presupune o activitate unidirecțională dinspre profesor spre elev, ci bidirecțională deoarece experiența și evoluția pedagogică a unui cadru didactic depinde de acest tip de comunicare și interacțiune cu proprii discipoli. În acest sens, G. Leroi spunea că „procesul de învățământ... începe când tu, profesor, înveți de la elev, când tu, situându-te în locul lui, înțelegi ce a înțeles el, în felul în care a înțeles” (G. Leroi, 1974, p. 99).

În acest sens, atitudinea cadrului didactic devine cu atât mai importantă în condițiile în care reușește să își construiască mesajul

în așa fel încât să aibă feedback-ul că elevii săi au înțeles informația cu suficientă acuratețe.

Realizarea feedback-ului devine și ea cu atât mai important cu cât, existența lui și gradul de realizare sunt dovezile obiective a ceea ce a înțeles clasa, a modalității în care sunt decodificate, codificate și internalizate informațiile transmise de profesor. Realizarea și măsurarea feedback-ului nu reprezintă un set de acțiuni specifice unui final de lecție ci un proces continuu care ține de modalitatea în care sunt conectați elevii în predarea lecției, în activitățile individuale sau de grup din cadrul unei lecții, în asimilarea corectă a conceptelor, teoriilor, informațiilor predate etc. De asemenea, modalitatea în care reacționează grupul de elevi la mesajul profesorului evidențiază gradul de coerență a relației didactice. Este măsura în care se poate vedea nivelul interacțiunilor comune, al celor individuale. Evidențiază, de asemenea, calitatea și cantitatea volumului de informații predat și, în final, oferă imaginea gradului în care, lecția cu toate dimensiunile ei, a fost bine adaptată la profilul grupului de elevi.

Din perspectiva finalităților educației, importanța feedback-ului trebuie extras din modalitatea în care un profesor a reușit să producă prin actele sale pedagogice, nu doar un transfer de informații ci și un set de deprinderi și competențe, direct asociate disciplinei predate.

În ceea ce privește modelul didactic, profesorul Romiță Iucu ne evidențiază o gamă largă de tipologii din care sintetizăm pe cele mai des întâlnite. O primă tipologie a profesorului este „modelul socratic” care dezvoltă aspectele didactice dintr-o perspectivă istorică. Un alt model, încă nedepășit deplin în sistemul educațional românesc este cel „tradițional”, caracterizat prin verbalism și, în același timp, prin pasivitatea elevilor, prin considerarea acestuia ca fiind un obiect al învățării. El este redus la acțiunea simplă de